

Något om skrattnåsens minskning

Mats Andersson

Som kanske de flesta känner till har skrattnåsen minskat kraftigt i främst södra och mellersta Sverige. Denna tillbakagång har varit mycket drastisk och ingen annan svensk fågelart har kunnat visa upp en sådan tydlig minskning under senare år. Minskningen har skett sedan 1970-talet, då skrattnåsbeståndet i landet var som störst och omkring 270 000 par beräknades häcka. Därefter försvann skrattnåsen från många lokaler och under 1980-talet hade beståndet halverats till omkring 135 000 par i Sverige. Fram till dags datum har troligen ytterligare minst en halvering skett och idag finns kanske mindre än 50 000 par i landet.

Tillbakagången är lika oväntad som tråkig. Skrattnåsen var under lång tid ett självklart och trevligt inslag i många sjöar. Dessutom gynnades flera andra fågelarter av skrattnåsens närvaro och de var nästan beroende av



skrattnåskolonier för att kunna genomföra en lyckosam häckning. I takt med skrattnåsens tillbakagång har därmed arter som t.ex. skäggdopping, brunand, sothöna och rörhöna kraftigt minskat.

Vad beror minskningen på?

Vad som har orsakat denna snabba minskning är man inte helt på det klara med. Forskning pågår dock genom ett särskilt skrattnåsprojekt som startades 1992 och som stöds av Världsnaturfonden (WWF). Mycket av orsakerna till minskningen pekar ändå på bl.a. drastiska förändringar i jordbrukslandskapet. Skrattnåsen hämtar det mesta av sin föda ur marken och den består av diverse smådjur. Den absolut viktigaste födan tycks emellertid vara dagmask. Di-lemmat för skrattnåsen är att tillgången på marklevande organismer minskar i takt med ett torrare landskap. Jordbrukslandskapet ser annorlunda ut idag än för bara 20 år sedan. Våmarker har försvunnit, metoderna inom jordbruket är annorlunda och mer storskaliga och dessutom innebär en övergång från vårsådd till höstsådd av grödorna en drastisk förändring av födotillgången.

Svårigheter att finna föda

En välbekant syn för inte så länge sedan var ju att se måsar följa efter plogar och harvar under våren. I samband med plöjningen blotades mängder med smådjur och maskar och

den rika tillgången på föda stämde väl in med måsarnas ankomst till häckningslokaler. Genom övergång från vårsådd till höstsådd plöjer man numera, ur måsarnas synvinkel, på fel årstid. Detta leder till att på våren och i samband med häckningen, när måsarna behöver som mest mat, är åkrarna redan högvuxna och erbjuder ingen möjlighet till födosök.

Hög dödlighet bland ungarna

Det har också visat sig under de sista årens studier på vissa kolonier att dödligheten bland ungarna varit hög. I en koloni på Lilla Karlsö häckade 1992 totalt 818 par, men endast 300 ungar blev flygga. Detta innebär 0.37 ungar per par. I kolonin hittades 151 döda ungar under sådana omständigheter som tydde på att de helt enkelt svultit ihjäl. Kolonin som studerats noggrant under häckningstiden påverkades bevisligen inte av någon predation utan här berodde dödsfallen på andra faktorer. Födobrist låg då närmast till hands. Eftersom våren och försommaren under 1992 var mycket torr i södra och mellersta Sverige fick måsarna svårigheter att finna dagmaskar i de torra jordarna. Maskar och andra marklevande smådjur söker sig som bekant till djupare jordlager när ytan torkar ut. Man har även under de sista åren observerat en stor mängd oförklarliga dödsfall bland vuxna skrattnåsar i Kvismaren i Närke.

Svårt att hitta bra häckningsplatser

Ytterligare en viktig faktor för att skrattnåsen ska häcka framgångsrikt är tillgång till lämpliga häckningslokaler. Boplatsen ska helst vara så utformad att risken för bulldrare är liten. Skrattnåsen häckar ju främst i kolonier som är belägna på öar i

sjöar eller vattendrag, dit åtminstone fyrfota inkräktare har svårt att ta sig. Boplatserna ska även helst ligga i lågvuxen och riklig vegetation som bl. a. gör det lättare att upptäcka en annalkande fiende. Dessutom kan ungarna gömma sig lättare i tät och låg vegetation.

Inkräktare ett hot

Skrattnåsens främsta fiender (predatorer) är människa, mink, räv, kråkfåglar och brun kärrhök. Kolonihäckande måsar brukar som bekant använda sig av ett "gemensamt försvar" och anfaller därmed i mängd mot en tänkbar fiende. Oftast blir inkräkterna avisad genom måsarnas attacker, men inte alltid. Eftersom skrattnåsen är en förhållandevis nyetablerad häckfågel i landet har det framförts att exempelvis kråkan inledningsvis haft respekt för måsarnas massiva försvarsmetod. Nyligen skulle dock kråkan och brun kärrhök ha insett att måsarnas försvar inte är något att bry sig om utan det bara är att flyga in i kolonin och ta ägg eller ungar. Det tycks även som om vissa individer av kråkor eller bruna kärrhök har tagit till sig detta beteende mer och särskilt sådana som har sina bon i direkt anslutning till kolonierna.

Skrattnåsen i Lindesbergs kommun

I Lindesbergs kommun minskade skrattnåsen under 1980-talet då flera kolonier försvann. I samband med en inventering i hela landskapet Västmanland 1991 fanns skrattnåsen häckande vid Näset, Stora Lindesjön (920 par), i Dammsjön vid Stråssa (10 par) samt i Björkasjön öster om Lindesberg (10 par). Kolonin i Stora Lindesjön var därmed den största i Västmanland och en av de större i Mellansverige.

Skrattmåspjektet

Som nämnts ovan pågår ett WWF-projekt om skrattmåsen i landet och en av kolonierna som deltar är den i Stora Lindessjön. Vid Lindessjön är undertecknad ansvarig och uppgiften är att försöka uppskatta antal häckande par samt studera och registrera predationen på måsarna. Dessutom försöka räkna antalet flygga ungar och därigenom få ett mått på ungpodktionen. Antalet häckande skrattmåspar uppskattades 1993 till 900 par. Beräkningen av antalet par går till så att man räknar antalet synliga måsar och dividerar med en faktor 1,27. Det har vid flera studier visat sig att man då erhåller medelantalet närvarande måsar i förhållande till antalet bon.

För att studera predationen användes ett särskilt protokoll där man noterar vad som händer i kolonin. För varje störning angavs klockslag och orsak (vilken predator eller annan störning) och hur många procent av kolonins måsar som flög upp från kolonin. Dessa observationer gjordes vid olika tidpunkter på dygnet och under minst en timmes tid.

En kort sammanfattning från 1993 års studier vid Lindessjön visade på följande. Predationen var till viss ganska hög och till största delen kom den från kråka. Ett kråkpar häckar i direkt anslutning till kolonin och de gjorde ofta besök bland måsarna och hämtade ägg och ungar. Dessutom noterades vid ett tillfälle hur en kråka slog och dödade en vuxen skrattmå. Helt klart är att kråkparets ungar till stor del föddes upp på skrattmå.

Ett besök ute i kolonin gjordes den 18 juni av Robert Lager, plus medhjälpare, från Kvis-

mare Fågelstation. Då flögades 22 ungar som ringmärktes och kontrollerades med avseende på vikt och vinglängd. Vid detta tillfälle noterades ett flertal döda ungar i kolonin och många var sargade av något. En orsak till ungdöden kan dessutom vara det tillfälligt kyliga vädret som inträffade vid tidpunkten före besöket (flera nätter var temperaturen nära nollstrecket).

Den första kläckta ungen sågs 30 maj och de första ungar som simmade fritt och kunde flyga sågs den 28 juni. Den 9 juli räknades 350 flygga ungar på vattnet och vid besök den 13 juli var så gott som hela kolonin borta från koloniområdet. Kolonin fanns därefter uppe på taken till en större industri (Linde Maskiner) som ligger nära Lindessjön. Där uppe kunde nu ungar ostört matas.

För få ungar kom på vingarna

Om man räknar med 900 par och det räknade antalet ungar (350) vid Lindessjön skulle i så fall ungpodktionen bli 0,39 ungar per par. Detta måste anses som en låg siffra och ligger långt under den uppskattade siffran (0,9 u/p) för att en skrattmåspopulation ska överleva och vara självbärande. Man måste dock ha i minnet svårigheterna att uppskatta och räkna måsarna i början av häckningen, ett mått som ligger till grund för beräkningen av antalet par. Dessutom kanske ytterligare ett 50-tal ungar blev flygga. Faktum kvarstår dock att ungpodktionen är alarmerande låg och detta har även visat sig vid de flesta andra kolonierna som deltagit i denna studie.

Bidragande orsaker till minskningen - en sammanfattning

De mest sannolika och dominerande orsa-

Litteratur

- kerna till tillbakagången de sista 20 åren kan sammanfattningsvis vara, dels ett alltför hårt tryck på vissa av kolonierna från olika predatorer, främst mink, kråka och brun kärrhök, dels och i kombination med svårigheter att finna föda under häckningsperioden på grund av negativa förändringar i måsarnas födosöksmiljö. Detta skulle i så fall resultera i så låg produktion av ungar att beståndet av skrattmå inte längre var självförnyrande och därmed minskade.
- Man måste dock även ha i minnet att det kan finnas faktorer som ännu inte är kända. Skrattmåsen är en relativt sen invandrare till landet och invandringen skedde ganska snabbt i språngvisa etapper. Det kan ju finnas orsaker som speglar ett uppträdande hos arten som är naturligt.
- Andersson, M., 1991. Skrattmåsen *Larus Ridibundus* i Västmanland. Fåglar i Västmanland 22: 61-74.
- Bensch, S., Lager, R. & Källander, H. Variationer i predation och reproduktionsframgång vid syd- och mellansvenska skrattmåskolonier under 1992 - en preliminär rapport.
- Fredriksson, S., 1979. Skrattmåsen i Sverige. Vår Fågelvärld 38:173-200.
- Svensson, S., Olsson, O. & Svensson, M., 1992. Förändringar i fågelfaunan. SNV rapport 4095. Stockholm.

